

STADSHOLMEN

CERES 16

Tyska Brinken 20, 22

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

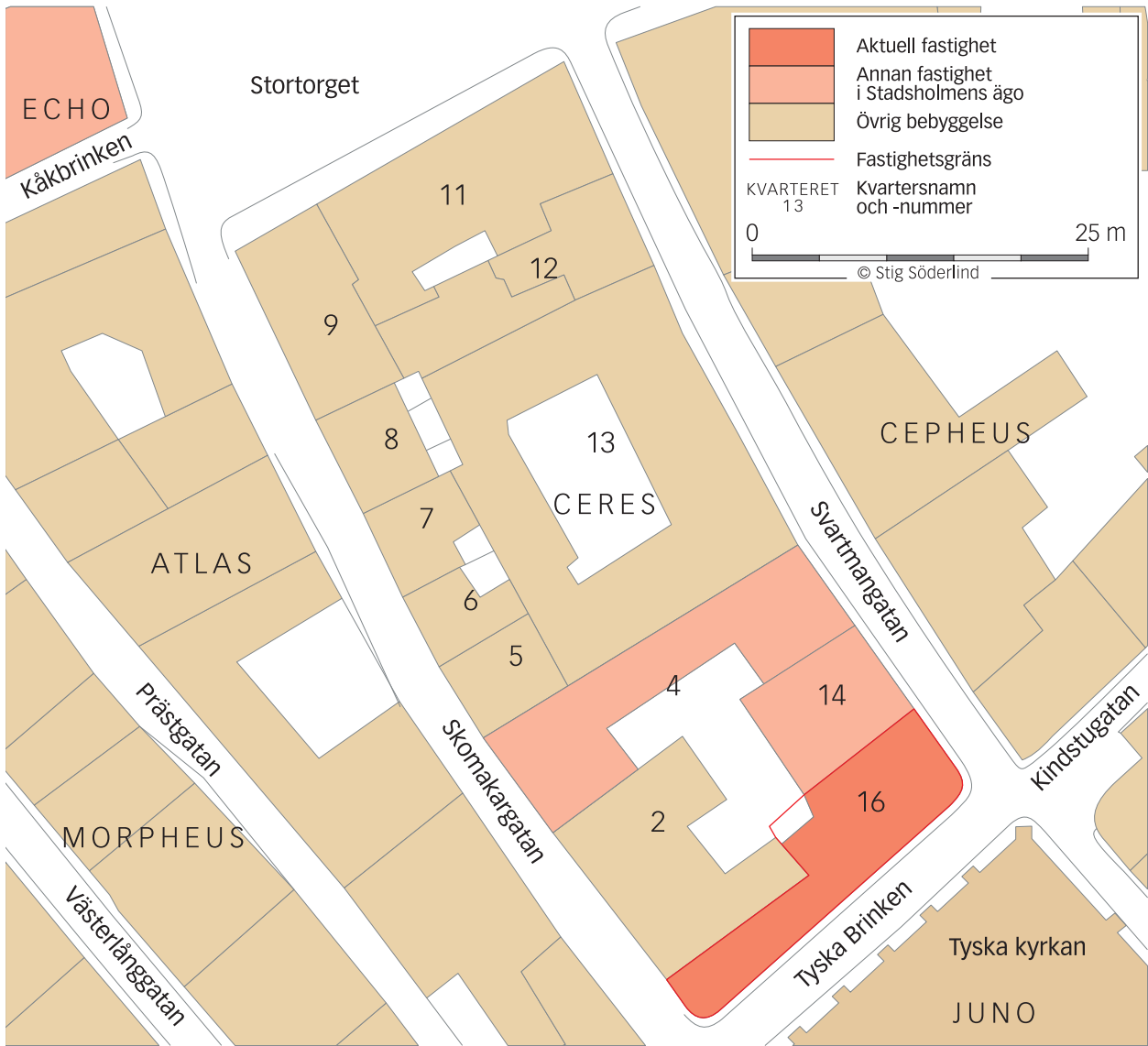
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

CERES 16 ÅR 1905. DEN NÄRMASTE BUTIKEN SÄLJER MJÖLK OCH GRÄDDE, OVANFÖR PORTEN SITTER EN KRINGLA SOM HÅLLS AV EN ORM, TEXTEN KONDITORI KAN URSKILJAS. OKÄND FOTOGRAF, STADSMUSEETS ARKIV, 466.

Med sina rundade hörn och omväxlande fasad är fastigheten Ceres 16 en av de mest typiska rokokobyggnaderna i Gamla stan. Stommen består av tre äldre hus och i källarna har medeltida murverk dokumenterats.

Fastigheten präglas av den ombyggnad som gjordes 1769. Då revs fasadmurarna mot Tyska Brinken, och gatan breddades med två meter intill Tyska kyrkan. Fastigheten Ceres 16 var i Tyska kyrkans ägo i över tvåhundra år, och representerar på så vis den starka tyska närvaron i Stockholm från medeltiden och flera århundraden därefter.

Ceres 16 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

PÅ 1970-TALET LÅG EN TRIKÅ- OCH DAMKONFEKTIONSAFFÄR I HÖRNET TYSKA BRINKEN/SVARTMANGATAN. DEN DÖRRÖPPNING SOM FANNS PÅ HÖRNET 1905 HADE ERSATTS AV ETT FÖNSTER. FOTO: G. FREDRIKSSON, 1972, STADSMUSEETS ARKIV, FA 7754.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmückning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag. Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i

CERES 16 SETT FRÅN TYSKA BRINKEN VISAR MED SINA RUNDADE HÖRN OCH OMVÄXLANDE PUTSDEKOR ETT TYPISKT EXEMPEL PÅ EN ROKOKOFASAD. FOTO: J. MALMBERG.

kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Tiden före ombyggnaden 1769

Ceres 16 ligger inom Gamla stans äldsta delar, en bit upp från Skomakareporten i 1200-talets stadsmur. Tomten Ceres 16 bestod fram till 1769 av tre fastigheter, varav åtminstone två hus med medeltida källarmurar. På andra sidan gatan (nuvarande Tyska Brinken) låg från 1300-talet Sankta Gertruds gille, där de tyska handelsmännen samlades. Gillet

byggdes på 1500-talet om till kapell, och vid sekelskiftet 1600 började Sankta Gertrud, eller Tyska kyrkan, att uppföras. Det tyska inflytandet från medeltiden och in i 1600-talet var stort i Stockholm, vars viktigaste handelspartner var Lübeck. Staden hade en stor tysk befolkning varav många förmögna köpmän. Av det medeltida Stockholms rådmän och borgmästare skulle hälften vara svenskar, hälften tyskar. Under några år på 1620-talet ägde Wolfgang Petzold, kyrkoherden i Tyska kyrkan, en av de tre aktuella fastigheterna, hörnhuset vid Svartmangatan. Fastigheten bestod av ett hus med gårdsrum och ett bakhuis. De tre fastigheterna köptes upp av Tyska församlingen år 1709 (den västra), 1715 (mitthuset) och 1754 (den östra fastigheten). Redan 1709 tycks det västra husets fasadmur ha rivits för att öka gatans bredd med 3,5 alnar (ca två meter). Man ville skapa

TRAPPHUSET INOM TYSKA BRINKEN 22 KAN VISA UPP DÖRRBLAD OCH DÖRRFODER FRÅN OMBYGGNADEN 1770, MEN OCKSÅ ETT VÄGGFAST SKÅP SAMT VEDLÅR FRÅN 1800-TALET'S ANDRA HÄLFT. FOTO: J. MALMBERG.

I LÄGENHETERNA HAR HELFRANSKA PARDÖRRAR FRÅN 1770 BEVARATS, MED SAMTIDA FODER OCH KNOPPGÅNGJÄRN. FOTO: J. MALMBERG.

mer utrymme eller ”körväg” till kyrkan, förmodligen av brandskyddsskäl.

Ombyggnaden 1769

År 1769–1770 revs även de andra två fastigheternas fasader för att öka gatubreddens intill kyrkan. Ombyggnaden innebar att de tre husen byggdes om till två hus med gemensam fasad mot Brinken. Enligt byggnadsritningarna av murmästaren J W Dimling behölls vissa av de bakre murarna, men större delen av byggnaderna nyuppfördes. Källarna från de tre äldre husen är i stort sett bevarade, men de delar som kom att ligga under gatan då fasadmurarna flyttades murades igen. Det har också föreslagits att det tunnvalvda rummet i bottenvåningen, väster om portgången till Tyska Brinken 22, är en körport in till gården som bevarats från före ombyggnaden. Några inredningsdetaljer från de gamla

husen behölls efter 1769. I trapphuset vid Tyska Brinken 22 fanns in på 1900-talet en sandstenskartusch med en ängel på och året 1628. På kartuschen fanns tillägget ”renov 1769”. I samma trapphus fanns också en samtida stensculpatur av en putto. Båda flyttades av Tyska församlingen till annan plats under 1900-talet. Det har tidigare dokumenterats enstaka dörrblad med utanpåliggande fyllningar och äldre gångjärnsbeslag inom fastigheten, vilka daterats till före ombyggnaden.

Tiden från 1770 till 1900-talets andra hälft

Enligt brandförsäkringarna som Tyska församlingen tecknade har det funnits affärslokaler i bottenvåningen ända sedan 1770. Från årtiondena kring sekelskiftet 1900 är det lätt att spåra affärsinnehavarna, dels genom adresskalendern, en slags föregångare till telefonkatalogen, dels genom äldre fotografier. År

HÄR FINNS SPISAR FRÅN TRE TIDSPERIODER. DEN VACKRA, MURADE SPISEN MED SIN NISCHER ÄR FRÅN 1770. INOM DEN STÅR DELS EN ÄLDRE JÄRNSPIS, DELS EN MODERN SPIS. FOTO: J. MALMBERG.

1888 var tre bokhållare listade på adressen Tyska Brinken 20 och en hattmakare på nr 22. Vid sekelskiftet 1900 var handlaren J P Lindberg den enda affärsinnehavaren, men några år senare fanns där även ett skrädveri och en glas- och porslinshandel. I Stadsmuseets samlingar finns flera föremål från en trikå- och manufakturaffär med adressen Tyska Brinken 20 och en hel del interiörfotografier från en sytillbehörsaffär vid Tyska Brinken 22.

Det är svårare att hitta uppgifter om vilka som bodde i lägenheterna ovanför. Förmodligen har Tyska kyrkans anställda bott här, men de tas inte upp i mantalslängderna där det enbart hänvisas till församlingen. En händelse som inverkade på fastigheten och definitivt bör ha berört dess innehavare var då Tyska kyrkans torn och tak brann upp 1878. Samma år betalades viss brandskadeersättning ut för fastigheten, men det finns inget som tyder på att någon större ombyggnad behövdes.

År 1969 inreddes vinden över den östra husdelen

till bostad. Ännu 1984, då en inventering av fastigheten gjordes, var Tyska församlingen ägare.

Upprustning och renovering

Under 1990-talet skedde en ombyggnad av den dåvarande fastighetsägaren som berörde våning 2 trappor i husets västra del och vinden ovanför. På vinden nyinreddes ett rum, vilket ledde till att trappan till hanbjälksvinden flyttades till den oinredda delen.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnadens två delar är båda tre våningar höga med gemensam fasad. Hörnen mot Tyska Brinken är rundade, fasaden är omväxlande spritputsad och slätputsad över en rusticerad bottenvåning. På baksidan finns en mycket liten, asfalterad gård inramad av en låg, putsad mur. I muren finns en rundad nisch med vad som tycks vara en avloppskanal, utformad som en piscina (uttömningskanal för

vig- eller dopvatten). Gårdsfasaden är slätputsad och i de övre våningarna anas utanpåliggande ankarlutar, vilket tyder på att muren är äldre än ombyggnaden 1770. Taket är brutet och valmat och klätt med plåt, på det nedre takfallet finns kupor mot Brinken. Sockeln är av svartmålad sten och de två portarna har enkla stenomfattningar med uppskjuten slutsten i överliggaren, från 1770. Båda portarna har samtida, helfranska pardörrar med överljusfönster och tärningar i spröjskorsen. Affärslokalernas dörrar är från 1800-talets mitt och andra hälft, vissa dörröppningar och fönsteröppningar har bytt plats under 1800-talets slut. Fönstren i gatufasaden är på våning 1 trappa indelade med mittpost och tvärpost, och de nedre bågarna är indelade med spröjs i två rutor. I nästa våning är fönstren av samma höjd men indelade med mittpost till två bågar, vardera indelade med spröjs i tre rutor. Många fönster har äldre hörnbeslag, av 1700-talstyp. Det finns flera blindfönster. I gårdsfasaden är flera fönster indelade med mittpost och tvärpost med de undre bågarna indelade med spröjs i tre rutor. Även här med 1700-talsbeslag. Ett fönster är indelat med mittpost till två relativt sentida bågar, vardera indelad med spröjs i tre rutor. Ett annat fönster har en sentida båge utan spröjsindelning.

Interiör

Portgångarna och trapploppens vilplan har golv av kalksten. I den östra portgången finns en hög pärlspontpanel från 1800-talets slut och kryssvälvttak. En dörr med överljusfönster och tärningar i spröjskorsen leder till den lilla gården. Trapporna är av sten från källarna till de nedre vindarna. Till hanbjälksvindarna leder en trätrappa i väster och en tegeltrappa i öster. Lägenhetsdörrarna är helfranska med rokokofoder. På vilplanen i det östra trapploppet finns stora, väggfasta skåp från den senare delen av 1800-talet. Trapphusens fönster har äldre bågar med tärningar i spröjskorsen och äldre hakar. Vid ett fönster finns ett smitt järngaller. I lägenheterna finns många exempel på fast inredning bevarad sedan 1770, till exempel dörrblad med knoppgångjärn, dörr- och fönsterfoder, bröst- och fönstersmygpaneler, markerade takspeglar med nupna hörn och murade spisar. Även 1800-talet är representerat i form av kakelugnar, både från seklets förra och senare hälft, samt takrosetter. Vid en inventering 1984 noterades en renässansdörr från omkring år 1600 på den västra vinden.

FÖNSTERSMYGPANELER, FÖNSTERBRÖSTPANEL OCH BRÖSTPANEL FRÅN OMBYGGNADEN 1770. I DE YTTRE FÖNSTERBÅGARNAS SKYMTAR SAMTIDA HASPAR. FOTO: J. MALMBERG.

Bottenvåningens affärslokaler har stenprofilerade paneler från 1800-talets förra hälft, och samtida foder.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kommande

generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.